

ואולי יתכן שהרמב"ם מחלק בין בעל חיים שלו, שהוא אחראי על צערם – קל וחומר ממה דמצינו חיוב מזונותן עליך – שבוה צער בעלי חיים דאורייתא, ובין בהמת אחרים שצער בע"ח דרבנן. ואאמו"ר שליט"א המתיק חילוק זה שהרמב"ם לשיטתו שכתב (במורה הנבוכים ח"ג יז) שהמקור לצער בעלי חיים מהתורה הוא מקרא דעל מה הכית את אתנך. ויש לומר דמדדייק אתונך – שלך (מהר"ב נבנצל שליט"א. וע"ע לעיל קכח: על מקור איסור צער בע"ח).

דף קנה

'מתירין פקעי עמיר' וסתמם בקשר שאינו של קיימא, שעומדים להתירם למאכל הבהמה. גם היה דרכם לקשור בתבן עצמו. ע' פאה ו, ובפרוש הרע"ב (עפ"י רש"ש).

זה"ק מתירין פקיעי עמיר לפני בהמה ומפספסין והוא הדין לכיפין... נראה שאין כאן חסרון דברים אלא כך פירוש המשנה: 'מתירין פקיעי עמיר לפני בהמה ומפספסין'. וממשיך התנא: 'את הכיפין אבל לא את הזירין' – כלומר, זה שהתירו להתיר ולפספס אמור בכיפין ולא בזירין (וערש"ש דרך אחרת).

ת"ש רבי יהודה מתיר בחרובין לדקה... אלא אי אמרת ת"ק סבר שווי אוכלא לא משוינן מיטרה באוכלא מטרהינן, רבי יהודה דמתיר בחרובין לדקה? כל שכן לגסה? ואין מסתבר לומר שרבי יהודה חולק על עיקר סברת תנא קמא וסובר שמותר לעשות אוכל אבל לא לטרוח באוכל ומשום כך התיר בדקה ולא בגסה – שודאי אין משמע שחולק בכך, מדלא נחלק ברישא דמתניתין (רמב"ן).

(ע"ב) 'מאי דכתיב ידע צדיק דין דלים – יודע הקב"ה בכלב שמונותיו מועטין...' 'דין' אין משמעותו רק משפט על עוונות, אלא כל הטבע המוטבע בבריאה נקרא 'דין'. [שעל כן במעשה בראשית אין כתוב אלא שם 'אלקים' בלבד] (עפ"י משיב דבר ח"ה נו [בישוב הנוסח 'אשר יצר אתכם בדין והמית אתכם בדין' אעפ"י שיש מיתה בלא עוון]. וכידוע בספרים ש'הטבע' בגימטריא א-להים). ע"ע בספר מי השלוח ח"ב עמ' רה.

'אמר רב המנונא: שמע מינה אורח ארעא למשדא אומצא לכלבא.' ואפילו בשבת מותר להאכילו, אעפ"י שאינו כלב שלו – כי מצוה יש בנתינת מזונות לפני הכלב מפני שמונותיו מועטים (מגן אברהם שכתב סק"ז, ומובא במשנ"ב ס"ק לא), ובלבד שאינו כלב רע שאסור לגדלו (משנ"ב שם). והוא הדין לכל בעלי חיים הרעבים ואינם מוצאים מזון – מותר להאכילם בשבת (עפ"י ערוך השלחן שם ב; שמירת שבת כהלכתה כו, כג).

*

'לית דעתיר מחזירא.' ברמז: אין עשיר יותר מהחוזר בתשובה והוא כנוע ועניו בעיני עצמו, שאדם זה יוכל להוריד כל השפעות טובות (קול יעקב בהר, בשם הרה"ק מלובלין).

'אורח ארעא למשדא אומצא לכלבא... וחוטרא אבתריה'. נרמז בזה שיש אדם המגיע למדרגה רוחנית ויש לו מזה רגש התפארות ח"ו, אזי מרחמים עליו מן השמים ומכשילים אותו באיזו שגיאה או במקרה רע כדי להשפילו, וזהו בחינת הכלב שמכים אותו במקל כדי שלא ייסרך. (מגדל דוד בראש הספר, משמרת איתמר במדבר - בשם הרה"ק מלובלין)

דף קנו

'היכי משני? אמר רב חסדא: על יד על יד' - מעט מעט (רי"ף וש"מ). ואף על פי שחצי שיעור אסור מהתורה, יש לומר שהקלי הואיל וכבר נתקן באור לאכילה דומה לדבר שנאפה ונתבשל לפיכך אין בגיבולו משום מלאכת לישא אלא תיקון אוכל בעלמא, וכמו רוטב שנותנים לתוך התבשיל, וכיון שאין בדבר משום מלאכה דאורייתא לכך הותר מעט מעט שנחשב קצת שינוי. או גם מפני שעושה כן בשעת אכילה, ומשום שדרך אכילה בכך מותר [בדומה לסברת רב חסדא (לעיל עד) לענין בורר]. ואולם בקמח רגיל אין טעם להתיר לישא לתרנגולים אפילו בפחות פחות מכשיעור, שהרי חצי שיעור אסור מהתורה (עפ"י באור הלכה שכא, יד ד"ה שמא). עוד בפרטי דיני השינויים הנוכחים בסוגיא, ובדירוגם - ע' בשאלות ותשובות לסיכום.

'הכי אמר אבהו דאמך משמיה דרב, ומנו רבי ירמיה בר אבא: גובלין ולא מספיין'. לפירוש הרמב"ן, רבי ירמיה דיבר בגיבול מורסן לשוורים שאינו מגבל היטב וכמו שאמרו בסמוך שמערב שתי וערב וניעור כלי בלבד - לכך מותר, אבל גיבול גמור אסור אפילו לרבי יוסי ברבי יהודה. ומדברי בעל המאור משמע שאין חילוק בדבר, אלא רבי ירמיה בר אבא מדבר אף בגיבול גמור, אלא שעושה בשינוי. ע"ע בשיטת הרמב"ם בספר חדושים ובאורים.

'האי מאן דבמעלי שבתא יהי גבר חזרן...' - שדרך בעלי משא ומתן המוכרים סחורתם לחנויות, בערב שבת מחזרים אחריהם לקבץ דמי הסחורות. וכן גבאי צדקה ומקבלי צדקה מחזרים על בעלי בתים בערב שבת יותר משאר הימים. וכדי שלא תטעה לפרש 'חזרן' - מחזר על הפתחים, לכך פירש חזרן במצוות (בן יהודע).

'אמר רב נחמן בר יצחק: חזרן במצות... אמר רב נחמן בר יצחק: וצדקן במצות'. כמידתו אמר, שנקרא (לעיל לז:): 'בעל מעשים'.

[מקובל אצל הצדיקים בשם רבינו הקדוש החוזה מלובלין זי"ע, כי היתה נפשו שמחה בלימוד הש"ס בבואו למימרת רב נחמן בר יצחק.

והגיד, כי ה'בעל דבר' רצה ליתן לו הרבה מדרגות יותר ולהניח לו הרבה דברים, רק שלא ילמוד גמרא ובפרט מימרת רב נחמן בר יצחק. והכיר מזה וידע ברוח קדשו שזהו תיקון גדול לנפש לרצונו ית"ש, רק שילמדו גמרא, ובפרט בבואו לדברי ר' נחמן בר יצחק' (דברי תורה ח"א כב)].

היתה טעונה משא של תבואה – מניח ראשו תחתיה ומסלקו לצד אחר והוא נופל מאליו. התירו זאת משום שאינו טלטול בידים אלא בגופו. ויש אומרים משום צער בעלי חיים (ערמבין וחדושי הר"ן כאן ולעיל קנא. ולפי דעה זו אם יכול להמתין עד צאת השבת בלא צער ימתין).

דפים קנד-קנה

רנד. מה דין שימוש באילן בשבת, בצדיו ובצדי צדדיו?

גזרו חכמים שלא להשתמש בבעלי חיים ולא באילן בשבת (שםא יתוך זמורה – ע' ביצה לו). שימוש בצדיהם (לא מעליהם, כדרכם); רבא נהג הטר בדבר, שהיה משעשע את בנו בשפשופו על גב החמור. ואילו אבוי הקשה עליו וסבר שצדדים אסורים ורק בצדי צדדים ישנה דעת תנאים להתיר (רבי מאיר, דלא כרשב"א). ואילו רבא סבר שמחלוקת התנאים אמורה הן בצדדים הן בצדי צדדים, שאין לחלק ביניהם.

והסיקו הלכה: צדדים אסורים צדי צדדים מותרים. לפי זה אמר רב אשי, אין לעלות על סולם שנסמך על האילן עצמו – שזהו שימוש בצדי האילן, אלא יניחנו על יתד התקוע באילן. וגם יזהר שלא להניח רגלו על אותה יתד. כמו כן מבואר בגמרא שאסור להשתמש בכלכלה התלויה על האילן עצמו, אבל תלויה על יתד שבאילן מותר [ולרבא שהתיר צדדים, מותר להשתמש בכלכלה התלויה באילן עצמו אך לא בכלכלה דחוקה (= צרה) שכשנוטל ממנה מניד האילן עצמו].

דף קנה

רנה. מה דינן של הפעולות דלהלן במאכל בעלי חיים בשבת?

- א. הכנת האוכל וטירחה בו.
- ב. האבסה והלעטה.
- ג. נתינת אוכל לפני בעלי חיים שמוזנותם אינם מוטלים על האדם.

א. מבואר בסוגיא שנחלקו אמוראים בכללי המותר והאסור בהכנת מאכלים לבעלי חיים; – לדעת רב הונא (כפירוש רב חסדא), מותר לטרוח במאכל בהמה בשבת כדי להמתיק אכילתה ולהקל אכילתה, אבל אסור לעשות לה אוכל מדבר שמתחילתו אינו מאכל. לפיכך מותר לפספס (= להפריד) ולפרך עומרי שיבולים דחוסים לבהמה בשבת כי ראוי לאכלם בלאו הכי, מאידך אסור להתיר ולפספס אגודות של ענפי ארז לח לצורך מאכל בהמה, הואיל וסתמם לעצים ולא למאכל, הריהו כמוליד אוכל בשבת (רש"י) במעשה זה. כן מתפרשת משנתנו לשיטה זו.

ורב יהודה (כפי שפירש רבא) סבר להפך; מותר לעשות אוכל לבהמה כדי שיהא ראוי לאכילה, אבל אסור לטרוח באוכל הקיים. הלכך אסור לפספס עומרים של שיבולים אבל מותר להתיר ולפספס ענפי ארז לח מאחר ואינם ראויים לאכילה בלאו הכי.

זה וזה מודים שמוותר להתיר פקיעי עמיר של שיבולים (שאין בדבר משום 'עשיית אוכל' ולא משום 'טירחה' (ר"ת). ולפרש"י, לרב יהודה טעם ההתר הוא משום שבהתרה הוא עושה אותו אוכל הראוי לה).

לפי גרסתנו בגמרא וכפרש"י (וכ"ה ברא"ש), אין חילוק אם היו האגודות קשורות בשני קשרים או בשלשה. ואילו לגרסת הר"ף (כפי מקצת נוסחאות. וכן דייק הרמב"ן, וכן נקט הגר"א), לרב יהודה אסור להתיר של שלשה, משום טירחה (ר"ן). ויש גורסים ברי"ף כמו בגמרא (וכן נקט בהגהות חו"י על הר"ף).

נפקותא נוספת מבוארת בגמרא במחלוקתם, לגבי ריסוק (= חיתוך) המאכלים לבהמה; לרב הונא מותר לחתוך רק בדבר הראוי לאכילתה בלא חיתוך, כגון שחת, וחרובים ודלועים רכים, אבל קשים אסור [ורבי יהודה התנא מתיר חרובים קשים לבהמה גסה הכוססת יפה בשיניה, שהרי אף בלא החיתוך ראויים לה]. ולעיריירם קטנים אפילו חיתוך שחת אסור מפני שהוא קשה להם וצריך ריסוק לעשותו אוכל ראוי. ולרב יהודה להפך; מותר לחתוך רק הקשים ולא הרכים [ורבי יהודה התיר חרובים רכים בבהמה דקה]. בכלל עשיית אוכל המותר לדעתו, כגון חיתוך בשר קשה של פילים ליתנו לכלבים, או גבלה רגילה לגורי כלבים קטנים. וכן פירוש התבן הסרוח (מעט, ואינו מוקצה. ערש"י ורמב"ן) ועירובו עם האספסת. הלכה כרב יהודה, שעשיית אוכל מותר, ומשום צער בעלי חיים. ואפילו בדבר הראוי על ידי הדחק בלא עשייתו. אבל טירחה באוכל בדבר הראוי לאכילה – אסור (עפ"י שכת, ד ומשנ"ב ס"ק יג טו יח).

[לדברי רב מנשיא (קנו. כפרש"י), אין ליתן יותר מהרגיל להם, כגון שנותן באבוס שלש מידות לשתי בהמות, משום טרחה שלא לצורך (רש"י). רב יוסף אמר: קב ואפילו קבים. עולא אמר: כור ואפילו כוריים. והרמב"ן פירש בענין אחר. וע"ש בספר חדושים ובאורים].

ב. האבסת בעלי חיים בשבת אסורה אבל הלעטתם מותרת, בין בגמל בין בעגלים בין בתרנגולים. כן מבואר במשנה. ונחלקו אמוראים בדבר; לדברי רב יהודה, כל דחיסת האוכל למקום שאינה יכולה להחזירו – אסורה. וכל שיכולה להחזיר מותרת. ולדברי רב חסדא אפילו במקום שאינה יכולה להחזיר מותר ביד אבל לא בכלי. תניא כוותיה דרב יהודה: איזוהי המראה – מרביצה ופוקס את פיה (שלא תוכל לסגרו) ומאכילה כרשינין ומים בבת אחת (שהמים מבליעים הכרשינים לתוכה בעל כרחיה). איזוהי הלטעה – מאכילה מעומד ומשקה מעומד ונותן כרשינים בפני עמם ומים בפני עצמם. אם אין יכול לאכול אלא על ידי אביסה, נראה שמותר לאובסו (ע' שפת אמת).

ג. שנו בברייתא: נותנים מזונות לפני כלב ואין נותנים מזונות לפני חזיר. ומה הפרש בין זה לזה – זה מזונותיו עליך וזה אין מזונותיו עליך (שארור יהודי שיגדלם. רש"י). וכן רצה רב אשי דקדק ממשנתנו, ממה שאמרו אין נותנים מים לפני דבורים ולפני יונים שבשובך [אבל נותנים לפני תרנגולים ולפני יוני הדריסאות]. ודחו ששם הטעם אחר, מפני שהמים מצויים להם באגם.

א. משמע שלרב יוסף אין איסור ליתן מזונות לפני בע"ח שאין מזונותם עליך, ורק לפני חזיר אסור מפני שאינו בר גידול כלל או מפני שמצויים לו מזונות בכל שעה, וכן הדין בכל מאכל המצוי לבעלי חיים, כגון מים ליונים ודבורים – אסור. ואולם בבע"ח שמזונותם על האדם מותר אפילו אם מצויים להם מזונות (עפ"י רמב"ן).

וכן נראה להלכה שיוני שובך מותר ליתן להם חטים ושעורים, שזה אין מצוי להם בשדה, ורק מים או עשבים המצויים להם בשדה אסור ליתן להם, אבל חטים ושעורים מותר, ואעפ"י שאפשר להם להתקיים בעשבים – רשאי להשביעם בכל תאבתן (עפ"י חזון איש נט, א).

ב. יונים ביתיות שאינן שלו; בבאור הלכה (שכד, יא) נטה לומר שמותר להאכילם, שלא כפי שמוכח מדברי א"ר. וכן כתב בספר תהלה לדוד (וכן סתם בשש"כ כו, כא).

ג. גם לפני כלב שאינו מגדלו בביתו, מותר ליתן לו אוכל בשבת, כי מצוה קצת ליתן לו מזונות לפי שמזונותיו מועטים. אבל לפני כלב רע אסור כמו לפני חזיר שהרי אסור לגדלו (עפ"י מג"א; משנ"ב שכד סקל"א).

- וכן מותר ליתן אוכל לכל בע"ח שהוא רעב ואינו מוצא לו מזון (עפ"י ערוה"ש שכד, ב; שש"כ כו, כג).
- ד. נפלו לו חזירים בפרעון חובו, הואיל ומותר להשהותם עד שימצא אפשרות למכרם בשוויים – נחשבים 'מזונותן עליך' ומותר ליתן להם מזון בשבת (ברכי יוסף, מובא במשנ"ב שכד סק"ל).
- ה. יש נוהגים ליתן חטים לפני עופות בשבת שירה – ואינו נכון, שהרי אין מזונותם עליך (מג"א; משנ"ב שכד סק"א). ויש מקיימים המנהג (ע' ערוך השלחן שם ג; דעת תורה יא). ולדברי הכל מותר לנער מפה מהפירורים שעליה באופן שהפירורים מזומנים לציפורים (שש"כ כו, כא).

דפים קנה – קנו

רנו. מה הדין הפעולות דלהלן בשבת?

א. אחד נותן את הקמח ואחד נותן לתוכו מים.

ב. נתינת מים למורסן.

ג. גיבול קלי ומורסן ובחישת שתית.

א-ב. אחד נותן את הקמח ואחד נותן לתוכו מים – האחרון חייב. דברי רבי. רבי יוסי ברבי יהודה אומר: אינו חייב עד שיגבל.

וכן נחלקו במורסן; לדברי רבי אין נותנים מים למורסן למאכל הבהמה. ולדברי ריב"ז נותנים. וכן סתמה משנתנו.

הרבה פוסקים נקטו הלכה כרבי יוסי ברבי יהודה. ויש שפסקו כרבי, כדלהלן.

ג. נחלקו בברייתא האם גובלים את הקלי (= קמח קליות) בשבת אם לאו. ופרש רב חסדא שרבי יוסי ברבי יהודה הוא שאמר גובלים, והוא שמשנה מדרכו – שמגבל מעט מעט.

ולענין מורסן שנינו במשנה שאין גובלים אותו במים (ולדברי רבה משנתנו כדעת ריב"ז כאמור). וכן אמרו בשם רבי חייא, אסור לגבל אבל מותר לפרק (רש"י: מפרק מלפני בהמה זו ונותן לפני אחרת. תוס' ועוד: להריק מים והמורסן מכילי אל כלי שיתגבל היטב). אבל מסרו שרב ירמיה בר אבא אמר בשם רב: גובלים ולא מספים (= מאמירים. רש"י), והוא שמשנה מדרכו. כיצד משנה, מוליך המקל / התרווד שתי וערב (אביי), וכדי שיתערב היטב מנער הכלי (רב יהודה, כפרש"י. וי"מ: מנערו מכילי לכלי).

בחישת השתית (= מאכל העשוי מקמח קלי ע"י עירוב משקים, ובוהשים אותו בכלי והיינו גיבול), אמרו בברייתא שמתרת לדברי הכל. ופרשו בגמרא בבבליה רכה ועל ידי שינוי, אבל בבבליה עבה מחלוקת, כאמור. ופירש רב יוסף שמשנה בהיפוך הסדר הרגיל; אם בחול נותן את החומץ ואח"כ את השתית, בשבת מקדים ליתן את השתית תחילה, או להפך. [ואמרו שבבבל היו נוהגים על פי שיטת ריב"ז לגבל השתית, שלא ברצון רבינו הקדוש].

א. הרי"ף והרא"ש וכמה ראשונים פסקו כרבי יוסי ברבי יהודה. ויש חולקים (ספר התרומה רכ; סמ"ג

לאו סה; סמ"ק רפב – בשם ר"י).

לדעת הרמב"ן בפירוש דברי הרי"ף [דלא כרז"ה], גיבול גמור אסור אפילו לרבי יוסי ברבי יהודה, ורק קלי ושתית לאדם, אעפ"י שהוא מגובל כל צרכו – מותר על ידי שעושה מעט מעט. ובבבליה רכה מותר אפילו הרבה ועל ידי שינוי הסדר. ומורסן לשוורים מותר אפילו עבה כשאינו מגבל היטב, דהיינו בשתי וערב וניעור לכלי.